

НАРОДНА МОЛИТВА І ПРОБЛЕМА ЖАНРОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ОКАЗІОНАЛЬНО-ОБРЯДОВОГО ФОЛЬКЛОРУ

Ігор ГУНЧИК

(Кандидат філологічних наук, докторант Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка)

I. Станом на початок ХХ ст. в українській фольклористиці нагромаджено велику кількість записів okazіонально-обрядових, або магічно-сакральних, творів, які належать до усної фольклорної традиції. У багатьох етнографічних регіонах України на їх означення використовували переважно такі назви: «замовляння», «заговори», «заклинання», «нашіптування», «примовки», «молитви», «прокльони» та ін. Значну частину цього фольклорно-етнографічного матеріалу опубліковано у різноманітних виданнях. Скажімо, у період із ХІХ – до початку ХХІ ст. було надруковано понад 3500 українських різножанрових магічно-сакральних творів, про що свідчить анотований бібліографічний покажчик східнослов'янських замовлянь, який нещодавно підготували російські фольклористи Т. Агапкіна і А. Топорков. Чимало зразків неопублікованого українського okazіонально-обрядового фольклору зберігається в архівах академічних установ, наукових бібліотек Києва, Львова, Луцька, Москви, Санкт-Петербурга, Варшави, а також у приватних колекціях чи особистих зібраннях. Крім того, учені стверджують про існування ще одного кількісно невизначеного масиву пареміологічних текстів, зокрема примовок, прокльонів, молитовок, клятв, які «розпорошено» по різних фольклорно-етнографічних, історичних виданнях і рукописних фондах.

II. У зв'язку з наявністю значної кількості численних типологічно споріднених утворень okazіонально-обрядового фольклору та їх постійним поповненням в українській фольклористиці особливої актуальності набуло питання наукової систематизації цих текстів, а саме проблема їх жанрової диференціації.

Тема про розрізнення магічно-сакральних утворень значною мірою не нова, українські фольклористи почали її розробляти у своїх працях із другої половини ХІХ ст. Одними з перших, хто висловив власні міркування з цього приводу, були О. Потебня, П. Іващенко, М. Крушевський. У ХХ ст. цього питання також торкалися М. Грушевський, Є. Кагаров, В. Петров, І. Огієнко. Після тривалої перерви у 90-х роках кілька спеціальних статей про жанрову класифікацію замовляльно-заклинальної поезії опублікувала В. Харитонova, яка згодом приділила цій темі окреме місце у своїй ґрунтовній двохтомній монографії. На початку ХХ ст. до питання про розрізнення магічно-сакральних творів зверталася О. Лабашук у дослідженні про українські примовки.

Теоретичне осмислення внеску цих та інших дослідників у вивчення питання жанрової диференціації okazіонально-обрядового фольклору, а також аналіз самих текстів і супровідного фольклорно-етнографічного матеріалу дозволяє стверджувати про наявність в українській усній традиції таких основних жанрів магічно-сакрального фольклору: *народної молитви, замовляння, примовки, прокльону, заклинання, клятви*.

III. Наукова традиція, яка склалася в сучасній фольклористиці при дослідженні питань, пов'язаних із виділенням і характеристикою жанру, передбачає виокремлення та випрацювання низки принципів або критеріїв, які допомагають належно дослідити те чи інше жанрове утворення. Про це неодноразово зазначали теоретики фольклору, а саме: В. Пропп, В. Гусєв, Б. Путілов, С. Мишанич, С. Грица, І. Денисюк, О. Гінда. Ці вчені прийшли до висновку, що для фольклорних жанрів загалом характерні такі основні риси: спільність поетичної системи, побутове призначення, особливості виконання, відношення до музики та інші функціональні норми, які свідчать про них як історично сформовану і реалізовану категоріальну цілісність.

З огляду на існування цих універсальних принципів для ефективного розрізнення жанрів українського okazіонально-обрядового фольклору, твори якого мають переважно речитативний характер, є зразками немuzичними і мають деякі риси, не типові для основного

масиву фольклору, на їх основі можна виокремити і сформувати такі загальні критерії поділу: побутове призначення, особливості поетики, специфіка виконавців та адресата, оцінка результату вербального впливу. Усі виділені принципи характеризуються в фольклорному тексті через конкретні ознаки:

	Принципи (критерії)	Ознаки
1.	Побутове призначення (застосування або використання твору в тій чи іншій сфері життя)	1. Лікувально-зцілювальні, індивідуально-побутові, родинно-сімейні, суспільно-громадські, промислово-господарські, договірно-правові
2.	Особливості поетики (змісту і форми)	1. Одно-, кілька-, багатоформульні (форма) 2. Апелятивні, експлікативні, апелятивно-експлікативні (форма) 3. Тео- та антропоцентричні (зміст) 4. Оперування священними реаліями (зміст)
3.	Специфіка виконавців (носіїв фольклору)	1. Зовнішня, внутрішня або змішана форма епічної позиції («присутність» виконавця у фольклорному тексті) 2. Професійні, непрофесійні (рівень підготовленості виконавців)
4.	Специфіка адресата (особи, якої стосується проказування тексту)	1. Гетеро- або автосугестивні
5.	Оцінка результату вербального впливу	1. Добро- та злотворчі

IV. Кожен із шести виділених жанрів (народна молитва, замовляння, примовка, прокльон, заклинання, клятва) має відповідні ознаки – своєрідний теоретичний інструментарій, за допомогою якого можна чітко встановити жанрову приналежність будь-якого фольклорного тексту усної магічно-сакральної традиції.

Народна молитва як один із найпоширеніших жанрів українського okazіонально-обрядового фольклору характеризується такими основними ознаками:

1) *теоцентричністю*, яка відображає ідею активного божества або його сакрального представника; у тексті її реалізовано через наявність міфологічного божественного персонажа, який надає (надав, надасть) безпосередню допомогу адресатові;

2) *кілька- або багатоформульністю*: тобто структура твору може бути сформована двома і більше формулами відповідного виду;

3) *апелятивним, експлікативним або апелятивно-експлікативним характером*: тобто в лінгвістичному плані фольклорний текст може бути реалізацією апелятивного, експлікативного або одночасно того й іншого типів мовлення;

4) *належністю до лікувально-зцілювальної, індивідуально-побутової, родинно-сімейної, суспільно-громадської або промислово-господарської сфер побутування*, що вказує на широку тематику та розповсюдженість цього типу тексту;

5) *зовнішньою, внутрішньою або змішаною формою епічної позиції*: тобто виконавець твору може виступати або пасивним фіксатором зображуваних подій, або одночасно оповідачем і персонажем, або ж поєднувати і першу, і другу позиції;

6) *входженням до «репертуару» професійних або непрофесійних виконавців*: тобто носіями творів можуть бути підготовлені респонденти з кола знахарів, шептук, примівниць, мольфарів та ін., а також звичайні, спеціально не підготовлені люди різного віку та соціального статусу;

7) *гетеро- або автосугестивністю*: тобто адресатами – особами, яких стосується проказування тексту, можуть бути сторонні люди чи сам виконавець твору; в останньому випадку особи виконавця та адресата збігаються;

8) *добротворчістю*, тобто результат вербального впливу має позитивний характер для виконавця й адресата твору і не має на меті спричинити їм шкоду.